

AFG‘ONISTON QOCHQINLARI OQIMINING ERON VA MARKAZIY OSIYO DAVLATLARIDA XAVFSIZLIK HAMDA IJTIMOY-IQTISODIY TA’SIRI

Qalandarov O‘lmas Faxriddin o‘g‘li

Toshkent davlat sharqshunoslik
universiteti tadqiqotchisi

olmas.qalandarov24@gmail.com

Annotatsiya: Afg‘onistonda uzoq yillardan beri davom etayotgan siyosiy va iqtisodiy beqarorlik — xususan, Sovet bosqinidan boshlab, toliblar hukumatining yana qayta tiklanishigacha bo‘lgan jarayonlar — millionlab odamlarning o‘z yurtini tark etishiga sabab bo‘ldi. Ular, asosan, Eron va Markaziy Osiyo davlatlariga boshpana izlab ko‘chib o‘tgan. So‘nggi yillarda chetdagi afg‘onlar uchun vaziyat yana murakkablashdi — minglab afg‘onlar, ayrim hollarda majburan, o‘z vatanlariga qaytishga majbur bo‘lishmoqda. Bu esa allaqachon resurslari yetishmayotgan mamlakatda yangi ijtimoiy bosimlarni yuzaga keltirmoqda.

Afg‘onistonni tark etayotganlar orasida ishsizlik, og‘ir iqtisodiy ahvol va xavfsizlikka bo‘lgan ishonchsizlik asosiy omillar sifatida tilga olinmoqda. Ayniqsa, yosh erkaklar vaqtincha yoki mavsumiy ish topish umidida chetga chiqib ketmoqda.

Bunday holatlar nafaqat Afg‘onistonning o‘zida, balki qo‘shni davlatlarda ham jiddiy xavotirlarga sabab bo‘lmoqda. Jumladan, Tojikiston — Afg‘oniston bilan eng uzun va murakkab chegaraga ega davlat sifatida — yangi qochqinlar to‘lqini xavfiga tayyor turishga majbur. Mintaqa mamlakatlari chegaralarini mustahkamlash, xavfsizlikni kuchaytirish va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirishga intilmoqda.

Kalit so‘zlar: Afg‘on qochqinlari, Eron, Markaziy Osiyo, Sovet bosqini, Siyosiy beqarorlik, Migratsiya

БЕЗОПАСНОСТЬ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ ПОТОКА АФГАНСКИХ БЕЖЕНЦЕВ В ИРАН И СТРАНЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Каландаров Улмас Фахриддин угли

Исследователь Ташкентский государственный
университет востоковедения

olmas.qalandarov24@gmail.com

Аннотация: Многолетняя политическая и экономическая нестабильность в Афганистане — начиная с советской интервенции и заканчивая возвращением к власти талибов — вынудила миллионы людей покинуть свою родину. Основные потоки миграции направились в Иран и страны Центральной Азии в поисках убежища. В последние годы ситуация ещё больше осложнилась: тысячи афганцев, в некоторых случаях принудительно, были вынуждены вернуться на родину. Это создало дополнительное социальное напряжение в стране, где и без того остро не хватает ресурсов.

Среди основных причин, побуждающих людей покидать Афганистан, — безработица, тяжёлое экономическое положение и отсутствие уверенности в собственной безопасности. Особенно часто выезжают молодые мужчины в надежде найти временную или сезонную работу за границей.

Такая ситуация вызывает серьёзную обеспокоенность не только внутри Афганистана, но и в соседних странах. В частности, Таджикистан, обладающий самой длинной и сложной границей с Афганистаном, вынужден быть в полной готовности к возможной новой волне беженцев. Страны региона стремятся укреплять границы,

усиливать меры безопасности и расширять сотрудничество с международными организациями.

Ключевые слова: Афганские беженцы, Иран, Центральная Азия, Советская оккупация, Политическая нестабильность, Миграция

SECURITY AND SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF THE AFGHAN REFUGEE INFLUX IN IRAN AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES

Kalandarov Ulmas Fakhriddin ugli

Researcher of Tashkent State

University of Oriental Studies

olmas.qalandarov24@gmail.com

Abstract: The long-standing political and economic instability in Afghanistan — from the Soviet invasion to the return of the Taliban to power — has forced millions of people to leave their homeland. Most of them have sought refuge in Iran and the Central Asian countries. In recent years, the situation has become even more complicated: thousands of Afghans, in some cases forcibly, have been compelled to return to their country. This has created additional social pressure in a nation already struggling with a shortage of resources.

Among the main reasons driving people to leave Afghanistan are unemployment, the severe economic situation, and a lack of trust in security. In particular, young men are migrating abroad in hopes of finding temporary or seasonal work.

This situation is raising serious concerns not only within Afghanistan but also in neighboring countries. For instance, Tajikistan — which shares the longest and most complex border with Afghanistan — is forced to stay prepared for a potential new wave of refugees. Countries in the region are striving to strengthen their borders, enhance security measures, and expand cooperation with international organizations.

Keywords: Afghan refugees, Iran, Central Asia, Soviet occupation, Political instability, Migration

KIRISH

Afg'on qochqinlarining Eronga va Markaziy Osiyo davlatlariga ko'chib o'tishi uzoq yillik tarixga ega bo'lib, ayniqsa 1979-yilgi Sovet bosqini va undan keyingi siyosiy beqarorlik davrlarida kuchaygan. Eron va Markaziy Osiyo Afg'onistondan kelayotgan millionlab qochqinlarni qabul qilgan davlatlar hisoblanadi.

Afg'oniston jahondagi kambag'al davlatlardan biri bo'lib qolmoqda, bu esa xalqaro hamjamiyat tomonidan ko'rsatilayotgan barqaror yordam oqimlariga qaramay, mamlakatda rivojlanishning umumiy tanqisligi hali ham keskin darajada saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. So'nggi yillarda esa Afg'oniston yangi muammoga duch keldi — bu qo'shni davlatlardan katta hajmdagi afg'on muhojirlarining qaytib kelishidir. Ushbu qaytishlar ko'p hollarda majburiy deportatsiya, boshqa davlatlardagi turmush sharoitining yomonlashuvi yoki ixtiyoriy qarorlar natijasi bo'lib chiqdi.

Masalan, 2016-yilda Pokistondan 248 054 nafar va Erondan 443 527 nafar, jami 691 581 nafar hujjatsiz afg'on fuqarosi o'z yurtiga qaytishga majbur bo'ldi. Bu ko'rsatkich 2017-yilda yanada oshib, Pokistondan 45 000 nafar va Erondan 110 000 nafar — jami 155 000 dan ortiq qochqinlarning qaytishi kuzatildi.

Ayniqsa qayd etish lozimki, ko'plab qaytgan fuqarolar Afg'oniston tashqarisida bir necha o'n yillab yashagan va ular vatanga qaytganlarida, urush, zo'ravonlik va iqtisodiy inqirozlar tufayli allaqachon zaiflashgan jamiyatga integratsiyalashishda katta muammolarga duch kelishdi. Mamlakat ichida ham millionlab odamlar o'z hududini tark etgan, ichki ko'chirilganlar soni

yuqori bo'lgan bir paytda, bu qaytgan muhojirlar uchun asosiy yashash vositalari, uy-joy, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimiga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi.

Shunday vaziyatda Afg'oniston hukumati nafaqat mavjud muammolarni hal qilish, balki ko'plab qaytgan fuqarolarni jamiyatga to'liq qo'shish va ularga ijtimoiy xizmatlarni taqdim etish borasida jiddiy bosim ostida qolmoqda.

2019-yil dekabr oyidagi Aralash migratsiyani monitoring qilish tashabbusi (The Mixed Migration Monitoring Mechanism Initiative – 4Mi) ma'lumotlariga ko'ra, Afg'onistondan qo'shni davlatlarga tomon migratsiya qilayotganlarning aksariyati 19 yoshdan 50 yoshgacha bo'lgan voyaga yetgan erkaklardir. Ularning asosiy qismini hazora va pushtun etnik guruhlarini tashkil etadi. Ushbu shaxslar, asosan, mavsumiy ish topish umidida Afg'onistonni tark etmoqdalar.

Migratsiya qiluvchilarning qariyb 50 foizi shaharlardan chiqib ketmoqda. Shuningdek, deyarli 30 foiz migrantlar emigratsiyadan oldin ishsiz bo'lgan. Bu esa afg'onlar orasida ishsizlik migratsiyaning asosiy sabablaridan biri sifatida qaralayotganini ko'rsatadi. So'rovnoma qatnashganlarning taxminan 31 foizi o'zlarining Afg'onistondan chiqib ketishlariga sabab sifatida mamlakatdagi og'ir iqtisodiy vaziyatni ko'rsatgan. Bu ko'rsatkich 2016-yil noyabrda holat bilan solishtirilganda qariyb 10 foizga oshgan.

Yil oxiriga yaqinlashib, qish mavsumi boshlanishi bilan Afg'oniston ichki mehnat bozorida ish o'rinlari kamayadi, bu esa ko'plab afg'onlarni Eron va Pokistonga vaqtinchalik yoki uzoq muddatli ish izlab chiqib ketishga undaydi.

Ma'lumotlar shuni ham ko'rsatadiki, oilaning bir yoki bir nechta a'zosini qo'shni mamlakatlarga ishlash uchun yuborish afg'on oilalari uchun omon qolish strategiyasiga aylangan. Chunki iqtisodiy sabablarga ko'ra migratsiya qilayotganlarning 25 foizdan ortig'i o'z oilalariga pul jo'natish imkoniyatiga ega. Bu esa, o'z navbatida, migratsiyani nafaqat individual, balki ijtimoiy-iqtisodiy tirikchilik vositasi sifatida qarashni taqozo etadi.

Markaziy Osiyo davlatlari, ayniqsa Tojikiston, Afg'onistondagi xavfsizlik vaziyatining yomonlashuvi yangi qochqinlar to'liqini keltirib chiqarishi mumkinligidan jiddiy xavotir bildirmoqda. Mintaqa mamlakatlari Afg'onistonda davom etayotgan siyosiy beqarorlik, toliblar hukumatining barpo etilishi va terrorizm tahdidi fonida o'z chegaralarida nozik muvozanatni saqlashga harakat qilmoqda.

Tojikiston Afg'oniston bilan eng uzun va tog'li chegaraga ega bo'lgan davlat sifatida, ushbu jarayonlarga eng sezgir hudud hisoblanadi. Mamlakat rahbariyati va xavfsizlik tuzilmalari Afg'onistondagi zo'ravonliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan minglab qochqinlarni qabul qilishga tayyorgarlik ko'rishmoqda. Shuningdek, bu holat chegaraviy nazoratni kuchaytirish, harbiy zaxiralarni safarbar etish va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni chuqurlashtirishni talab qilmoqda.

Bu xavotirlar faqat Tojikiston bilan cheklanib qolmay, butun Markaziy Osiyo uchun dolzarb masalaga aylangan. Afg'oniston bilan bevosita chegaradosh bo'lmagan Qozog'iston va O'zbekiston ham xavfsizlikni ta'minlash, noqonuniy migratsiya va narkotik savdosi oqimlarini jilovlash yuzasidan mintaqaviy choralar ko'rmoqda.

2017-yil sentyabr oyida BMT Qochqinlar ishlari bo'yicha Oliy komissari (UNHCR) ko'magida Markaziy Osiyo davlatlari " Olmaota jarayoni " (Almaty Process) deb nomlangan muloqot platformasiga asos solishdi. Ushbu tashabbus Afg'onistondan Markaziy Osiyoga qarab yuz berishi mumkin bo'lgan aralash migratsiya oqimlariga — ya'ni qonuniy qochqinlar bilan birga terrorchi guruhlar a'zolari, narkotik va qurol kontrabandachilari kabi jinoyatchilarning ham mintaqaga kirib kelishiga tayyor turish zaruratidan kelib chiqqan edi.

Mazkur jarayon doirasida Qirg'iziston hukumati raisligida BMT vakillari, mintaqa davlatlari vazirlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va migrantlar vakillari ishtirokida yig'ilish o'tkazilib, Markaziy Osiyodagi migratsiya dinamikasi va muammolari keng muhokama qilindi.

Olmaota jarayoni migratsiya bo'yicha mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish, axborot almashinuvini yo'lga qo'yish, xavfsizlik tahdidlarini aniqlash, noqonuniy migratsiyani jilovlash va inson huquqlarini ta'minlash bo'yicha muhim platforma sifatida shakllandi. Shuningdek, bu tashabbus orqali mintaqada davlatlari qochqinlar va migrantlar bilan bog'liq holatlarda xalqaro standartlarga asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqishni maqsad qilgan.

Shuningdek, ushbu tashabbus Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida ishonch va hamkorlikni mustahkamlab, mintaqada yuzaga kelayotgan aralash migratsiya oqimlariga qarshi umumiy strategiyalarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. Ayniqsa, Afg'onistondagi beqarorlik sharoitida ushbu platformaning ahamiyati ortib bormoqda, chunki mintaqaviy xavfsizlik va inson huquqlarini ta'minlashda xalqaro ko'mak bilan birga, ichki muloqot va birgalikdagi harakatlar muhim rol o'ynaydi.

Olmaota jarayonining doimiy a'zolari qatoriga Afg'oniston, Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkiya va Turkmaniston kiradi. Eron va Pokiston esa ushbu muloqot platformasida kuzatuvchi maqomida ishtirok etib kelmoqda. Jarayon mintaqaviy migratsiya muammolarini muhokama qilish, tajriba almashish va qochqinlarni muvofiqlashtirilgan holda qabul qilishga tayyorgarlik ko'rish maqsadida tashkil etilgan.

Bugungi kunda mehnat migratsiyasi Osiyo mamlakatlari uchun ikki tomonlama oqibatlarga olib kelmoqda. Bir tomondan, bu faol yosh erkak aholini chetga chiqarib, ichki bozorni bo'shatadi va valyuta kirimini ta'minlaydi, boshqa tomondan esa, katta miqdorda mehnat migrantlarining qaytishi, ayniqsa Tojikiston va O'zbekiston kabi iqtisodiyoti zaifroq davlatlarda, mehnat bozoriga bosimni oshiradi va ishsizlik muammosini yanada kuchaytiradi.

2017-yilgi Migratsiya portali ma'lumotlariga ko'ra, Osiyo mintaqasi dunyoda eng ko'p emigrant (chetga chiqib ketganlar) yetkazib beruvchi hudud sifatida birinchi o'rinni egallagan, undan keyingi o'rinda esa Yevropa joylashgan. Shunga qaramay, global migratsiya oqimlari umumiy hajmi bo'yicha Osiyo eng past ko'rsatkichga ega bo'lgan mintaqalardan biri bo'lib qolmoqda. Bu esa mintaqadagi muvozanatsiz migratsiya va kambag'allik muammolarini ko'rsatadi.

Afg'onistonning ichki siyosiy va xavfsizlik muammolaridan biri sifatida uning chegaralari bilan bog'liq masalalar alohida o'rin tutadi. Bu boradagi eng jiddiy va uzoq yillardan beri davom etayotgan ziddiyatlardan biri — Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi bahsli chegara, ya'ni "Dyurand chizig'i" atrofida tortishuvdir. XIX asr oxirida Britaniya mustamlakachilari tomonidan chizilgan bu chegara chizig'i Afg'oniston tomonidan hech qachon rasmiy tarzda tan olinmagan. Aynan shu tarixiy sabablarga ko'ra, ikki davlat o'rtasida haligacha huquqiy noaniqlik va siyosiy ishonchsizlik saqlanib qolmoqda.

So'nggi yillarda bu bahsli hududda vaziyat tobora keskinlashib bormoqda. Chegaraning o'ta murakkab, ayniqsa tog'li va yetarlicha nazorat qilinmaydigan qismi qurolli to'qnashuvlar, o'q almashishlar va doimiy keskinliklar uchun qulay muhit yaratgan. Bu esa nafaqat harbiy xavf, balki mahalliy aholining kundalik hayoti uchun ham doimiy tahdid demakdir.

Shu bilan birga, ushbu chegaraviy hududlar noqonuniy faoliyatlar uchun ham qulay makonga aylangan. Ayniqsa ekstremistik guruhlarining erkin harakatlanishi, qurol-yarog' va giyohvand moddalar kontrabandasining keng tarqalishi xavfsizlikka oid muammolarni yanada chuqurlashtirmoqda. Chegaraning bu qismi ko'plab yirik terroristik guruhlar uchun logistik koridor vazifasini bajarayotgani haqida ham xalqaro xavfsizlik tashkilotlari tashvish bildirmoqda.

Afg'oniston-Pokiston chegara muammosi nafaqat ikki davlat o'rtasidagi siyosiy kelishmovchilik, balki butun mintaqada xavfsizligi uchun ham jiddiy tahdid sifatida ko'rilmog'da. Ushbu ziddiyat hal etilmas ekan, Afg'oniston ichki barqarorlikka erisha olmaydi, mintaqadagi tinchlik esa doimo xavf ostida qolaveradi.

Afg'oniston hukumati hamda xalqaro hamjamiyat tomonidan amalga oshirilayotgan ko'plab sa'y-harakatlarga — jumladan, siyosiy tizimni qayta tashkil qilish, davlat institutlarini barqarorlashtirish, korrupsiyaga qarshi kurash va iqtisodiy islohotlar kiritishga qaratilgan

tashabbuslarga — qaramay, mamlakat hali-hanuz jiddiy siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy tahdidlar og‘ushida qolmoqda. Bu tahdidlar faqat ichki muammo sifatida emas, balki butun mintaq xavfsizligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan omillar sifatida qaralmoqda.

Xususan, Afg‘onistonning strategik geografik joylashuvi, u bilan chegaradosh bo‘lgan Osiyo mamlakatlari — xususan, Markaziy Osiyo respublikalari, Pokiston, Eron va Xitoyning doimiy xavotirda saqlab turadi. Chunki Afg‘onistondagi beqarorlik bu davlatlarga xavfsizlik, migratsiya, ekstremizm, narkotrafik va iqtisodiy aloqalar kabi bir qator sohalarda salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Mamlakatda hukumatning cheklangan vakolatga ega bo‘lishi, ayrim hududlarda qurolli guruhlar va mahalliy kuchlarning kuchli ta’sirda bo‘lishi esa bu tahdidlarni yanada chuqurlashtiradi.

Afg‘onistonga yaqin davlatlar uchun bu holat faqat tashqi siyosiy xavf emas — balki ichki ijtimoiy muvozanatni saqlab qolish masalasiga ham bevosita bog‘liq. Shu boisdan, mintaq mamlakatlari Afg‘onistondagi vaziyatni yaqindan kuzatmoqda va ko‘plab hollarda o‘z siyosatlarini ushbu beqarorlikni inobatga olgan holda shakllantirmoqda.

XULOSA

Afg‘onistonda yuzaga kelgan siyosiy beqarorlik, urushlar va iqtisodiy inqirozlar minglab oddiy insonlarning hayotiga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘z yurtini tark etishga majbur bo‘lgan afg‘onlar nafaqat yangi joyga moslashish azobini, balki qaytishda jamiyatga qayta integratsiyalashish og‘irligini ham boshdan kechirmoqda. Eron, Pokiston va Markaziy Osiyo davlatlari bu og‘ir yo‘lning bevosita guvohlari va ishtirokchilariga aylangan.

Afg‘on muhojirlarining ortga qaytishi, mehnat migratsiyasining kuchayishi, ichki ko‘chirishlar va ijtimoiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojlar — bularning barchasi Afg‘oniston jamiyati zimmasiga katta yuk bo‘lib tushmoqda. Bu holat nafaqat muhojirlar, balki ularni kutib olayotgan, ularning qayta tiklanishiga yordam bermoqchi bo‘lgan jamiyatlar uchun ham murakkab sinovdir.

Shu nuqtai nazardan, mintaqaviy hamkorlik — ayniqsa, “ Olmaota jarayoni” kabi tashabbuslar orqali umumiy yechimlar izlash — bugun har qachongidan ham muhimroq. Chunki bu nafaqat xavfsizlikni ta’minlash, balki oddiy odamlarning hayotini barqarorlashtirish yo‘lida qo‘yilayotgan qadamdir.

Afg‘onistonning beqarorligi — bu shunchaki siyosiy muammo emas. Bu — o‘z farzandlariga tinch va barqaror kelajak qurishni istayotgan onalarning, har tongda ish topish umidida uyg‘onayotgan yigitlarning, o‘qishga intilgan bolalarning taqdiri haqida gap. Shu bois, Afg‘onistondagi vaziyatni hal qilish yo‘lida qilinayotgan har qanday harakat aslida insoniylik, hamdardlik va umumiy mas’uliyatning ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afghanistan 2017: Humanitarian Compendium. International Organization for Migration. URL: <https://humanitariancompendium.iom.int/appeals/afghanistan-2017> (дата обращения: 12.12.2020).
2. Monthly Migration Movements. Afghan Displacement Summary. January 2017. The Mixed Migration Monitoring mechanism Initiative . URL :<http://www.regionalmms.org/caswa/Regional%20Migration%20Trends%20January%202017.pdf> (дата обращения: 22.12.2020)
3. Портал по миграции. URL : https://migrationdataportal.org/?i=stock_perc_&t=2017&m=1&rm49=150 (дата обращения: 14.12.2020)
4. Migration Takes Centre Stage in Central Asia. International Organization for Migration // The UN Migration Agency. 28.09.2017. URL : <https://www.iom.int/news/migration-takes-centrestage-central-asia> (дата обращения: 10.12.2020).